



for a living planet®

WWF nad Odrą



Odrę wraz z jej obszarami zalewowymi zalicza się do najcenniejszych przyrodniczo rzek Europy. Od źródła w Republice Czeskiej do ujścia do Bałtyku rzeka wije się na długości ponad 850 km przez terytorium 3 państw. Lasy łąkowe, starorzecza, podmokłe i wilgotne łąki nadrzeczne tworzą wzdłuż biegu Odry jeden z najważniejszych i najlepiej zachowanych korytarzy ekologicznych w Europie Środkowej. Naturalne obszary zalewowe są rajem dla rzadkich i zagrożonych wyginięciem gatunków zwierząt i roślin, a jednocześnie mają ogromne znaczenie dla ochrony przeciwpowodziowej. To właśnie tutaj podczas wezbrań gromadzą się bezpiecznie znaczne ilości wody. Tereny Odry środkowej pomiędzy Brzegiem Dolnym a Ścinawą porośnięte są przez unikatowe lasy łąkowe, które należą do najcenniejszych w Europie. Jednak ta idylla może się wkrótce skończyć. Dolina rzeki jest przesuszana, wciąż rozwijane są plany dalszej regulacji koryta, planowana jest również budowa stopni wodnych.

WWF już ponad 10 lat temu podjął pierwsze działania nad Odrą dla zachowania jej wartości przyrodniczych. Za szczególnie ważną uważamy ochronę obszarów zalewowych. Są one nie tylko środowiskiem życia dla wielu gatunków zwierząt i roślin, ale również naturalnym zabezpieczeniem przed katastrofą powodzi. WWF współpracuje nad Odrą z licznymi instytucjami, samorządami, przyrodnikami i organizacjami ekologicznymi z Czech, Polski i Niemiec.

Zielona Wstęga Odra - Nysa

Dzięki staraniom WWF ponad 80 000 ha cennych przyrodniczo obszarów w dolinie Odry, na których występują m.in. derkacz i żółw błotny, zostało objętych ochroną. Było to możliwe dzięki pomocy finansowej Niemieckiej Federalnej Fundacji Środowiska (Deutsche Bundesstiftung Umwelt – DBU).

Od 1994 roku, w ramach projektu WWF „Zielona Wstęga Odra – Nysa“, po obu stronach granicy rozpoczęto wspólne planowanie ochrony przyrody tego obszaru. Powstały modelowe projekty transgraniczne, utworzono sieć ścieżek rowerowych i wyszkolono przewodników turystycznych w rejonie Ujścia Warty. WWF, wspólnie z Lubuskim Klubem Przyrodników, pomógł utworzyć w Owczarach niezwykle „Muzeum Łąki“. WWF doradzał też wielu rolnikom indywidualnym, jak zmienić sposób gospodarowania i prowadzić uprawy ekologiczne.



Atlas obszarów zalewowych Odry

W latach 1999 - 2000 naukowcy z WWF we współpracy z czeskimi, polskimi i niemieckimi ekspertami przygotowali obszerne opracowanie – „Atlas Obszarów Zalewowych Odry”.

Zestawienie to prezentuje na 52 mapach topograficznych w skali 1:50000, stan ekologiczny całej doliny Odry. Autorzy opracowania uwzględnili rozmieszczenie i charakterystykę typowych biotopów nadrzecznych oraz rozmieszczenie wybranych zwierzęcych i roślinnych gatunków wskaźnikowych. Dane przyrodnicze uzupełniono informacjami z zakresu gospodarki wodnej i geomorfologii. Tak skonstruowany atlas stanowi ważny instrument planowania przestrzennego, ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Umożliwia nie tylko właściwe zabezpieczenie walorów przyrodniczych doliny rzeki, ale również rozpoznanie miejsc naturalnej retencji. Dlatego WWF udostępnił opracowanie urzędom gminnym i powiatowym wzdłuż całego biegu Odry oraz wszystkim urzędom odpowiedzialnym za gospodarkę wodną i ochronę przyrody.

Wydany w trzech nadodrzańskich językach: polskim, czeskim i niemieckim, Atlas jest pierwszym tego typu źródłem informacji o obecnym stanie środowiska wzdłuż całego biegu rzeki i umożliwia podjęcie konstruktywnego międzynarodowego dialogu na temat dalszego rozwoju doliny Odry.



Zrównoważony rozwój regionalny

Od końca 2002 roku, dzięki finansowej pomocy DBU, WWF wraz z sześcioma partnerskimi organizacjami ekologicznymi wspiera zrównoważony rozwój w dorzeczu Odry, uwzględniający nowe uwarunkowania polityki rolnej, regionalnej i środowiskowej wynikające z zaleceń Unii Europejskiej.

Najważniejsze elementy tego projektu to: agroturystyka, promocja produktu lokalnego i zrównoważona gospodarka na terenach zalewowych. Wspólne działania siedmiu organizacji mają na celu zachowanie walorów przyrodniczych doliny Odry. W 2002 roku rozwinięto sześć różnych projektów modelowych na terenie województw: dolnośląskiego, opolskiego i lubuskiego. W ramach tych poszczególnych przedsięwzięć opracowane zostały ekspertyzy dotyczące możliwości wykorzystania biomasy, potencjału rozwoju rynku lokalnych produktów, poprawy elementów struktury krajobrazu, możliwych zmian sposobu użytkowania obszarów zalewowych, przyjętych planów rozwoju i możliwości zwiększenia akceptacji dla ochrony przyrody na poziomie gmin.



Ekologiczna ochrona przeciwpowodziowa

Dzisiejsze obszary zalewowe nad Odrą zajmują około 27% ich pierwotnej powierzchni. Po powodzi w 1997 roku w dorzeczu Odry WWF rozpoczął prace nad poprawą bezpieczeństwa powodziowego poprzez zachowanie i odtwarzanie naturalnych obszarów zalewowych. Realizowane projekty modelowe zakładają m.in. odsunięcie obwałowania, przywrócenie naturalnego charakteru polderowi przeciwpowodziowemu oraz renaturyzację obszarów łągowych. Jednym

z celów tych działań jest zwrócenie uwagi na korzyści płynące z pogodzenia ochrony przeciwpowodziowej z ochroną przyrody.

Projekt modelowy Domaszków - Tarchalice

Likwidacja naturalnego obszaru zalewowego w wyniku regulacji koryta i coraz intensywniejszego zagospodarowywania doliny jest jedną z najistotniejszych przyczyn powodzi.

„Oddajmy rzekom więcej przestrzeni” – to ulubione credo polityków powtarzane niemal po każdej powodzi. W rzeczywistości jednak wypełnienie tego hasła stanowi problem w przypadku większości intensywnie zagospodarowanych i zasiedlonych dolin rzecznych Europy. Tymczasem szanse dla Odry są w dalszym ciągu bardzo duże. W dolinie rzeki na wielu obszarach nadal prowadzona jest ekstensywna gospodarka rolna i leśna co umożliwia przywrócenie na nich zalewów bez powodowania wielkich strat gospodarczych. Wiele terenów nadrzecznych jest własnością Skarbu Państwa, dzięki czemu można łatwiej niż w przypadku gruntów prywatnych przeznaczyć je na cele ochrony przeciwpowodziowej. To dlatego właśnie tutaj WWF stara się wprowadzić w życie ideę „przestrzeni dla rzeki”.

W porozumieniu z Dyrekcją Lasów Państwowych (RDLP Wrocław), Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, Zarządem Melioracji i Urzędzeń Wodnych we Wrocławiu oraz władzami samorządowymi powiatu i gminy Wołów, przy współpracy z Fundacją Ekologiczną Zielona Akcja, WWF rozpoczął modelowy projekt na rzecz przesunięcia wałów na odcinku doliny Odry pomiędzy miejsc-



wościami Domaszków i Tarchalice. Lasy na tamtejszych obszarach zalewowych to w większości dobrze zachowane grądy z pozostałościami lasów łągowych wierzbowo-topolowych i wiązowo-jesionowych. Ich obecność umożliwia przywrócenie zalewów i tym samym odtworzenie naturalnego charakteru całego dawnego obszaru zalewowego.



Dzięki przesunięciu wałów na odcinku około 7,5 kilometra oraz dokonaniu zmian w gospodarce leśnej można uzyskać ok. 670 ha przestrzeni na potrzeby ekologicznej ochrony przed powodzią. Realizacja przedsięwzięcia zapewniłaby podniesienie skuteczności ochrony przed powodzią dla Domaszkowa i Tarchalic, zwiększenie naturalnych terenów retencyjnych służących ochronie niżej położonych miejscowości w dolinie Odry, a także umożliwiłaby renaturyzację ekosystemów doliny rzecznej

WWF przeprowadził już analizy ryzyka, jakie dla gospodarki leśnej stworzyłoby przywrócenie zalewów po odsunięciu obwałowań. Specjalny model terenu i analiza danych hydrologicznych, glebowych oraz przyrodniczych pozwoliły na stworzenie prognozy możliwych zmian w gospodarce leśnej na tym obszarze.

Inicjatywa WWF Polska i WWF-Auen-Institut współpracujących z lokalną organizacją zyskała aprobatę instytucji rządowych, które zobowiązały się do sfinansowania studium wykonalności tego projektu. Realizacja pierwszego tego typu w Polsce przedsięwzięcia polegającego na odtwarzaniu naturalnej retencji w dolinie rzeki ma szansę stać się modelowym przykładem dla innych regionów.

Projekt modelowy Stobrawa – Rybna

Łąki i pastwiska na terenach nadrzecznych – jako naturalne tereny retencyjne – chronią przed powodzią leżące w pobliżu miejscowości. Jednak wiele terenów zielonych w dolinach rzek zostało zagospodarowanych, przekształconych w grunty orne a nawet zabudowanych. Z takim obszarem mamy do czynienia w przypadku byłego polderu przeciwpowodziowego Stobrawa – Rybna położonego w województwie opolskim. Tutaj, na obszarze dawniej pokrytym łąkami, dominuje obecnie intensywna gospodarka rolna. Nadal jednak w krajobrazie polderu odnaleźć można

pozostałości typowych biotopów nadrzecznych. WWF wspólnie z lokalną organizacją pozarządową (Federacja Zielonych Grupa Opolska) próbuje przywrócić temu terenowi charakter łąkowo-pastwiskowy. Dzięki temu obszar mógłby odzyskać swoją właściwą funkcję przeciwpowodziową a równocześnie jego stan ekologiczny uległby znacznej poprawie.

NATURA 2000

Wiele odcinków doliny Odry z jej podmokłymi, wilgotnymi łąkami, starorzeczami, a także lasami łągowymi stanowi środowisko życia dla gatunków uznanych w skali europejskiej za rzadkie i zagrożone. Każdy z krajów członkowskich Unii Europejskiej musi wyznaczyć obszary na których występują takie siedliska przyrodnicze i gatunki oraz zgłosić je do ochrony w ramach sieci NATURA 2000. Podstawę dla wyznaczania ostoi NATURA 2000 stanowią dwie dyrektywy UE: tzw. „dyrektywa ptasia” (79/409/EEC) oraz „dyrektywa siedliskowa” (92/43/EEC).

Z badań przeprowadzonych w latach 2001 i 2002 przez WWF we współpracy z Dolnośląską Fundacją Ekorozwoju oraz lokalnymi organizacjami pozarządowymi działającymi na terenie Nadodrza wynika, że w polskiej części doliny Odry kryteria umieszczenia na liście ostoi NATURA 2000 spełnia 26 obszarów łącznie zajmujących prawie 47% powierzchni doliny Odry. W dolinie rzeki i na jej obrzeżach (tzw. krawędziach terasy rzecznej) przyrodniczy znaleźli 22 typy siedlisk wymienionych w Załączniku I dyrektywy siedliskowej. Wśród nich znajdują się 3 typy siedlisk określonych w dyrektywie jako priorytetowe. Spośród roślin, których ochronę zaleca dyrektywa siedliskowa, na badanym obszarze stwierdzono występowanie 3 priorytetowych gatunków. Występuje tu również 12 gatunków bezkręgowców z dyrektywy siedliskowej, w tym 1 gatunek priorytetowy: pachnica dębowa (*Osmoderma eremita*). Poza tym żyje tu 10 gatunków ryb, 3 gatunki płazów, 1 gatunek gada, 44 gatunki ptaków i 5 gatunków ssaków ujętych w Załączniku II dyrektywy siedliskowej.



Graniczne meandry Odry

Bieg naturalnej rzeki stale ulega zmianom. Jednak większość europejskich rzek została tak mocno uregulowana, że coraz rzadziej można zaobserwować na nich przebieg naturalnych procesów morfologicznych. W przypadku Odry, w jej całym ponad 850 km biegu zachowały się jedynie dwa odcinki, na których rzeka swobodnie meandruje. Naturalne, dynamiczne procesy rzeki tworzą wiele mikrosiedlisk odpowiednich dla życia różnorodnych gatunków zwierząt. Koryto rzeki przemieszcza się, powstają i zanikają odnogi, tworzą się urwiste brzegi, łąchy i okresowe oczka wodne.

Po powodzi w 1997 roku, kiedy to na obszarze meandrów granicznych Odry położonych na granicy polsko-czeskiej doszło do przerwania jednego z meandrów, pojawiły się plany regulacji tego odcinka rzeki. W ten sposób przywrócony zostałby wcześniejszy przebieg granicy państwowej. Tymczasem to właśnie zachowanie dynamicznych procesów korytowych Odry



na tym odcinku jest warunkiem utrzymania wysokiej bioróżnorodności i dobrego stanu ekologicznego tego obszaru. WWF przekonał decydentów do wstrzymania decyzji o regulacji rzeki i zaproponował wspólne wypracowanie lepszego rozwiązania. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem koncepcji takiego zabezpieczenia meandrującego odcinka, które pozwoli na trwałe zachowanie walorów krajobrazowych i wartości przyrodniczych tego fragmentu Odry. WWF zaleca realizację koncepcji „oddania przestrzemi rzece” zakładającej wykup gruntów przylegających do rzeki dla umożliwienia przebiegu naturalnych procesów morfologicznych. To rozwiązanie może się stać modelowym dla innych rzek granicznych w Europie.

Obszar meandrów Odry został po obu stronach granicy zgłoszony do objęcia ochroną prawną, a badania przyrodnicze wykazały, że całkowicie spełnia on kryteria dla ochrony w ramach europejskiej sieci NATURA 2000. Po stronie czeskiej partnerem WWF w działaniach na rzecz ochrony meandrów granicznych Odry jest organizacja Arnika oraz Muzeum Novojicinska.

Odrzański Park Krajobrazowy

Odcinek pomiędzy Brzegiem Dolnym a Głogowem pod względem walorów przyrodniczych należy do najcenniejszych wzdłuż całego biegu Odry.

Występują tu niemal wszystkie ważniejsze środowiska przyrodnicze charakterystyczne dla doliny dużej rzeki, w tym jeden z najlepiej zachowanych w Europie kompleksów nadrzecznych lasów wilgotnych: łągów wierzbowo-topolowych i jesionowo-wiązowych oraz grądów. Lasy te, wraz z licznymi starorzeczami i podmokłymi łąkami, są miejscem życia wielu cennych gatunków roślin i zwierząt. Jest to również miejsce gniazdowania wielu rzadkich i zagrożonych wyginięciem gatunków ptaków, w tym: orła bielika, bociana czarnego, kani czarnej i rdzawej, trzmielojada, dzięcioła średniego, żurawia czy zimorodka. Pomimo że okolice te zasługują w opinii przyrodników na status parku narodowego, do dzisiaj nie są objęte żadną wielkoobszarową formą ochrony. Zdecydowały o tym plany dalszej regulacji Odry oraz budowy stopni wodnych.

WWF wspiera działania lokalnych przyrodników oraz Fundacji Ekologicznej Zielona Akcja na rzecz objęcia odcinka doliny Odry pomiędzy Brzegiem Dolnym a Głogowem ochroną prawną. Dzięki aktywności organizacji pozarządowych na tym terenie gminy i powiaty leżące w dolinie środkowej Odry widzą obecnie potrzebę ochrony jej walorów przyrodniczych upatrując w tym jednocześnie szansę dla przyszłego rozwoju regionu.





Stopień wodny „Malczyce”

Na odcinku środkowej Odry na wysokości miejscowości Rzeczycza budowany jest obecnie stopień wodny „Malczyce”.

To dzisiaj jedyny takiej wielkości stopień wodny budowany w Europie. W wielu krajach zrezygnowano z takich form regulacji rzek, ze względu na ich negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze. Tego typu budowla na rzece stanowi barierę w ciągłości ekologicznej, zmienia warunki hydrologiczne w całej przylegającej dolinie, a odcinek dynamicznie płynącej rzeki zamienia w zbiornik zaporowy. WWF podejmuje próby takiej zmiany projektu stopnia „Malczyce”, aby zminimalizować jego negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze.

Współpraca

W swoich działaniach nad Odrą WWF znalazł wielu dobrych partnerów. Współpracując z instytucjami rządowymi, samorządami i organizacjami pozarządowymi próbujemy integrować środowiska zainteresowane przyszłością Odry w szczególności planistów, hydrotechników, leśników i przyrodników z Czech, Polski i Niemiec. Obecnie wspólne działania nad Odrą prowadzimy m.in. z: Klubem Przyrodników ze Świebodzina, Fundacją Ekologiczną „Zielona Akcja” z Legnicy, Dolnośląską Fundacją Ekorozwoju z Wrocławia, Polskim Towarzystwem Przyjaciół Przyrody „pro Natura” z Wrocławia, Federacją Zielonych Grupa Opolska oraz czeską organizacją Arnika.

Wszystkie te organizacje wchodzi w skład Międzynarodowej Koalicji „Czas na Odrę”.

Zainteresowanych aktywną współpracą na rzecz ochrony doliny Odry zapraszamy do włączenia się w nasze działania.

WWF Polska, Biuro Projektu Odra

ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław

tel. +48 71/ 784 57 99, fax. +48 71/ 784 57 98

e-mail: pniecznanski@wwf.pl, web: www.wwf.pl

foto: G. Bobrowicz, J. Czepnik, P. Novotny, P. Nieznański, M. Czasnojc.

opracowanie: P. Nieznański

projekt: **I-BiS**, I. Wiśniowska

Wrocław, czerwiec 2005

Możesz pomóc w ochronie walorów przyrodniczych doliny Odry włączając datkę z dopiskiem „ODRA” na konto:

WWF Polska

Citibank Handlowy w Warszawie SA

24 1030 1999 7111 0000 0700 0001

